

DANSKE INDUSTRIELLE VIRKSOMHEDERS BELIGGENHED

Af H. N. Skade

En Ikke-Fagmands Bestræbelser for at trænge ind i industriel Virksomheds indre Forhold, organisatoriske, tekniske eller økonomiske, vil i Reglen, saafremt man ikke vil nøjes med ganske almindelige Linjer, føre til et Punkt, hvorfra der gaar næsten lige saa mange Veje, som der findes industrielle Fag. Hver af de mange Industrier gaar i Virkeligheden sin Vej, fordi de mangfoldige Forudsætninger for industriel Virksomhed aldrig er sammensat paa tilnærmelsesvis samme Maade i to forskellige Industrigrene.

Een Industri er først og fremmest interesseret i at skaffe sig saa billige Raastoffer som muligt, for en anden er det Af-sætningen, det gælder om at sikre, medens Raastofspørgs-maalet kommer i anden Række, for en tredje er den tekniske Fuldkommenhed den Livsbetingelse, der maa hævdes for enhver Pris, i atter andre Industrier er Forholdet til Arbejds-kraften det vigtigste Problem, nogle er interesseret i det uden-landske Marked, andre i det indenlandske o. s. v., o. s. v. Indstillingen overfor et bestemt Problem vil derfor yderst sjældent være ens for alle Industrigrene, og tænker man paa Stillingen overfor samtlige forekommende Problemer vil ikke to Industrier forholde sig paa samme Maade.

Forsøget paa at skaffe sig Overblik vil derfor i hvert Fald i første Omgang løbe ud i Enkeltundersøgelser, hvad der virker til Forøgelse af Vanskelighederne ikke mindst i et Land som Danmark, hvor Undersøgellesobjektet bliver saa lille, naar det bliver delt.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om de Krav, en Industri-virksomhed stiller til Beliggenheden, møder man den omtalte Van-

skelighed i fuldt Maal. En Behandling af dette Emne lader sig dog lettere gennemføre end de fleste andre industrielle Undersøgelser, fordi de beliggenhedsbestemmende Momenter ikke saa meget er at søge i Virksomhedernes interne Forhold som i lettere tilgængelige almindelige Aarsager.

En Række Momenter kommer i Betragtning ved Afgørelsen af, hvor en paatænkt industriel Virksomhed skal anlægges. Saaledes som Industrien har udviklet sig her i Landet, er det dog kun i de færreste Tilfælde, en Virksomhed oprindeligt er anlagt som Storfabrik og med en omhyggelig Udvalgelse af Beliggenheden. Tværtimod er de fleste Fabrikker vokset op fra Haandværksvirksomheder, for hvis Beliggenhed helt andre Momenter har været bestemmende. I de fleste industrielle Fag kan man derfor ikke gaa ud fra, at de nu eksisterende Fabrikker er anbragt paa det for en saadan Virksomhed gunstigste Sted, men kun at den Bedrift, hvoraf den har udviklet sig, har været placeret forholdsvis heldigt, eller i hvert Fald ikke daarligt nok til at motivere en Flytning.

Som Faktorer, der kan være bestemmende for en industriel Virksomheds Placering, kan nævnes Hensynet til Raavarens Forekomst paa Stedet eller dens Tilførsel, Adgang til Drivkraft, Adgang til Arbejdskraft, Hensynet til Afsætningsmarkedet og endelig personlige og lokaløkonomiske Forhold, som tildels er ubekendte Størrelser, der gør Bedømmelsen af de øvrige Faktoreres Indflydelse mindre sikker.

I det følgende forsøges en Bestemmelse af disse forskellige Faktoreres Indflydelse paa de danske industrielle Virksomheders Beliggenhed.

Ganske snævert bundet til Raavarens Forekomst er Cementfabrikker, Sten- og Kalkbrud og Teglværker. Cementfabrikkerne og Teglværkerne ligger alle umiddelbart ved Lergraven, fordi det ikke kan gaa an at transportere Leret. En saadan Beliggenhed er altsaa en nødvendig Betingelse, og andre Hensyn kan kun faa Indflydelse, for saa vidt som de for Varens Borttransportering gunstigst beliggende Lerlejer har de bedste Udviklingsmuligheder. Samtlige Cementfabrikker ligger saaledes ved sejlbart Farvand, og det betydeligste Teglværksdistrikt findes omkring Egersund Fjord.

Noget mindre afhængig af Raavaren, men dog saameget, at deres Beliggenhed er begrænset til et vist Omraade, enten paa Grund af Varens Volumen eller dens Letfordærvlighed, er de store Industrier, der forædler Landbrugets og Skovbrugets Raaprodukter. Savværket ligger undertiden i selve Skoven,

undertiden ved nærmeste Station, Mejeriets Opland er i Reglen nogle faa Landsbyer. Sukkerfabrikker, Kartoffelmelsfabrikker, Mælkekondenseringsfabrikker og Svineslagterier er i Stand til eller — for Sukkerfabrikkernes Vedkommende paa Grund af Anlæggets nødvendige Størrelse — tvunget til at lade Raavaren transportere noget længere, og Fabrikkerne er da altid lagt i eller ved nærmeste By for at nyde de dermed forbundne Fordele.

Man kunde i og for sig vente, at den stærke Udvikling af Transportmidlerne vilde virke revolutionerende paa de her nævnte Industrigruppers Beliggenhedsbetingelser, fordi det netop er Transporten, der volder Vanskeligheder. Endnu har de Nyanlæg, der forekommer, dog ikke vidnet om nogen Tilbøjelighed til Ændring i den her beskrevne Beliggenhedsstruktur.

Ved Afhængigheden af indenlandske Raastoffer bliver disse Industriers Tilknytning til Landet saa iøjnefaldende, at de naturligt nok for den mest umiddelbare Betragtning kommer til at staa som Danmarks naturlige Industrier i Modsætning til de mere kunstigt fremlede. Dette Synspunkt er rigtigt nok, naar man tænker paa Forhold tilstrækkeligt langt tilbage i Tiden, men har mistet sin Berettigelse i samme Grad som Transportmidlerne er udviklet. Som vi skal se af det følgende, er Raastofspørgsmaalet af forholdsvis ringe Betydning i mange Industrier. Til Held for Danmark har vi været i Stand til at benytte de forbedrede Transportmuligheder til at indføre fremmede Raastoffer til Bearbejdning og kun i ringe Grad drevet den omvendte Forretning. Der er dog Eksempler paa dette; saaledes er der nogen Eksport af Møler ved Siden af Eksporten af brændte Produkter.

De hidtil omtalte Industrier anvender alle vanskeligt transportable eller let fordærvelige indenlandske Raastoffer. Vi kommer herefter til en Gruppe Industrier, hvis Raastoffer vel tillader en Transport, fra Indland eller Udland, men hvis Beliggenhed er bestemt af den lettest mulige Tilførsel af Raavarerne. Dette gælder Handelsmøller, Kalkværker, Svovlsyrefabrikker og Oliefabrikker. Mest usikkert er Forholdet for Handelsmøllernes Vedkommende. Paa Grund af den danske Høsts vekslende Kvantitet og Kvalitet er de store Møller afhængig af Tilførsler af Korn fra Udlandet og vil derfor opnaa den gunstigste Beliggenhed i Byer med Havne af tilstrækkelig Dybde. Men den Omstændighed, at disse Byer samtidig er de vigtigste Forbrugscentre, har dog muligvis lige saa stor

Indflydelse paa Møllernes Beliggenhed. De Kalkbrænderier, der ikke er indrettet ved eget Kalkbrud, er anbragt umiddelbart ved Havn, jfr. Kalkbrænderihavnen i København. Det samme gælder Svovlsyre- og Superfosfatfabrikker og Oliemøller. For de sidstnævnte to Industrigrenes Vedkommende er Anlægs-mulighederne yderligere begrænset derved, at Raastofferne i Reglen kommer fra oversøiske Lande med saa store Skibe, at kun Havne med stor Dybde kan komme i Betragtning. Oliemøller findes ved Havnene i København, Aalborg og Esbjerg og Svovlsyrefabrikker i København, Fredericia og Aalborg. For disse Industrier gælder det ogsaa, at de i deres nuværende Form med Hensyn til Fabrikkernes Beliggenhed er paa Højde med Tidens Krav.

Der kan vistnok ikke nævnes flere Industrier end de i det foregaaende omtalte, hvis Beliggenhed overvejende er bestemt af Hensynet til Raavarerne. For en Del er den forholdsvis ringe Rolle, Raastofferne spiller som beliggenhedsbestemmende Moment, en Følge af, at de udenlandske Tilførsler, som er af saa stor Betydning for den danske Industri, kan dirigeres direkte til Havnene i en hvilken som helst Del af Landet uden større Forskel i Omkostningerne. Et andet meget vigtigt Moment er den danske Industris Karakter af Forædlingsindustri, som bevirker, at de andre Produktionsfaktorer, særlig Arbejdet, kommer til at spille en forholdsvis stor Rolle. Dette vil blive nærmere omtalt nedenfor under Afsnittet om Arbejdskraften.

I ældre Tid spillede Hensynet til Drivkraften en meget stor Rolle som beliggenhedsbestemmende Moment. Før Dampkraftens Tid blev alle Fabrikker her i Landet, som skulde bruge Kraft af nogen Betydning eller anvende Vand i stort Omfang paa anden Maade, anlagt ved Vandløb. Blandt de større Industrier er Klædefabrikkerne, Papirfabrikkerne og Hammerværkerne karakteristiske Eksempler herpaa. Foruden som Drivkraft anvender Klæde- og Papirindustrien i meget stort Omfang Vand paa anden Maade i Fabrikationen. Hvis man gennemgaar de enkelte Virksomheder indenfor disse Industrier, vil man se, at der kun findes enkelte Eksempler fra den nyeste Tid paa, at Fabrikker af denne Art ikke er anlagt ved naturlige Vandløb. Af Klædefabrikkerne, som dog anvender megen Arbejdskraft, er saaledes ingen beliggende i København, medens der findes adskillige i Byens fjærnere Omegn, hvor den nødvendige Vandmængde har været tilstede. Sammen med de endnu eksisterende Vandmøller repræsenterer de her nævnte Virksomheder det, der endnu er tilbage af de

danske Vandløbs Udnyttelse efter mere primitive Metoder uden større Udbygninger. I de senere Aar har man atter interesseret sig for Vandet som Drivkraft, men kun til Drift af Elektricitetsværkernes Maskiner. Det er nu lettere at arrangere Transporten af de færdige Hestekræfter end at tage de Ulemper, der følger med at anbringe en Fabrik ved selve Vandløbet.

Med Hensyn til den paa anden Maade til Fabrikationen nødvendige Vandmængde, i Klædefabrikkerne og Papirfabrikkerne til Udvaskning og Blanding, har de moderne Vandværker nu ligeledes gjort Beliggenheden ved de naturlige Vandløb og Søer upaakrævet.

Det er derfor indlysende, at de Forandringer, der er sket med Hensyn til Drivkraften ved Anvendelsen af Damp og Elektricitet, fuldstændig har forrykket Maalestokken for Beliggenhedens Hensigtsmæssighed, og det maa antages, at de her nævnte Industrier, for hvilke Anvendelsen af Vand har spillet (og eventuelt stadig spiller) en Rolle, rummer mange Virksomheder med uøkonomisk Beliggenhed. Det kan ogsaa nævnes som et sideiøbende Eksempel, at et Glasværk, som oprindeligt er anlagt ved en Mose af Hensyn til Brændelet, antagelig nu ikke vilde være blevet anlagt paa dette Sted, selv bortset fra eventuelle Vanskeligheder med Fremskaffelsen af Beboelse.

Som ovenfor nævnt spiller Tilstedeværelsen af den nødvendige Arbejdskraft en overordentlig vigtig Rolle som beliggenhedsbestemmende Moment for industrielle Virksomheder. Men da Vanskelighederne ved at flytte Arbejdskraft et eller andet Sted hen dog ikke kan siges i noget Tilfælde at være uovervindelige, faar Kravet om den nødvendige Arbejdskrafts Tilstedeværelse ikke samme absolutte Karakter som de Krav Raastofferne og — tidligere — Drivkraften stiller i de ovenfor omtalte Industrier. Men er Arbejdskraften som beliggenhedsbestemmende Faktor ikke saa absolut afgørende og let iøjnefaldende som Raavaren, øver den til Gengæld sin Indflydelse i saa mange desto flere vigtige Industrier, som har nogen Bevægelsesfrihed i Valget af Anlægssted.

Naar vi nu med Omtalen af Arbejdskraften er naaet til et beliggenhedsbestemmende Moment, der drager Industrien mod Storbyen, møder vi straks Vanskeligheden ved at udskille denne Faktor fra de mange andre, der peger i samme Retning. Ved Afvejningen af de enkelte Momenter mod hinanden i de forskellige Fag, vil man dog komme til det Resultat, at Tilstedeværelsen af den i Henseende til Kvalitet og Billighed egnede Arbejdskraft er afgørende i saa mange og

store Industrier, at denne Faktor maa siges at være den vigtigste med Hensyn til Placeringen af industrielle Virksomheder. Nogle Eksempler skal anføres i det følgende.

Som Eksempler paa Arbejdskraftens Betydning i denne Henseende er to vigtige Industrigræne typiske, nemlig: Tekstilindustrien (med Undtagelse af Klædeindustrien, som er omtalt ovenfor) som skal have rigelig kvindelig Arbejdskraft, og Jærn- og Metalindustrien, som søger specialuddannet eller særlig rigelig mandlig Arbejdskraft, i begge Tilfælde Behov, som kun tilfredsstilles i større Byer.

Bomuldsindustrien egner sig derfor kun for Byer, der er tilstrækkelig store til altid at stille kvindelig Arbejdskraft til Raadighed eller hvor der findes en i andre Industrigræne optaget Arbejderbefolkning. Hvis kvindelige Medlemmer er villige til at gøre Fabriksarbejde. Herrekonfektions-, Hatte-, Handske- og Skotøjsindustrierne skal ogsaa anvende megen kvindelig Arbejdskraft, og det er antagelig for en stor Del af den Grund, at langt den største Del af disse Industrier findes i København. Trikotageindustrien har i sin nuværende Form endnu Forbindelse med de midtjyske Hedeegne, hvis Faareflokkene er dens første Begyndelse. Længe efter at den danske Uld har ophørt at have større Betydning for Trikotagetilvirkningen, har den uddannede Arbejdskraft og Traditionen holdt en stor Del af denne Industri knyttet til Byerne i disse eller tilstødende Egne.

Jærnskibsværfter vil i Reglen ikke kunne udvikle sig til stort Formåt undtagen i større Byer, fordi det er nødvendigt, at der findes rigelig ledig Arbejdskraft i Faget til at udføre forekommende Reparationer. Naar andre Dele af Jern- og Metalvareindustrien som Elektroplet-, Metalvare- og Jernvarefabrikker i forholdsvis stort Omfang er koncentreret i København, er Tilstedeværelsen af den tilstrækkelige Mængde kvalificerede Arbejdskraft sikkert stærkt medvirkende. Det samme gælder Porcellænsindustrien og Pianoindustrien.

Det maa dog bemærkes, at der for disse i Anlægget mere bevægelsesfri Industrier kun er Tale om Tendenser for Beliggenheden, ikke bestemte Betingelser, som opstilles for samtlige Virksomheder i Faget. Selv om man mener at kunne konstatere, at en bestemt Arbejdskrafts Tilstedeværelse er en Hovedforudsætning, vil personlige eller organisationsmæssige Forhold ofte gøre sig stærkere gældende.

Forudsætningen for, at Fabrikker, hvis Beliggenhed bestemmes af Arbejdskraften, efterhaanden kan faa en af denne

Aarsag ufordelagtig Beliggenhed, vil i Reglen være en Formindskelse af Stedets Befolkning eller af en bestemt Slags Arbejdskraft. Der kan vel tænkes isolerede Tilfælde af den Art, men denne Vanskelighed kender Industrien ikke som almindeligt Fænomen. Det er derfor sandsynligt, at de i Afsnittet om Arbejdskraften omtalte Fabrikker, som har en for Faget typisk Beliggenhed, vedblivende er placeret under de gunstigste Betingelser.

Afsætningsmarkedets Betydning som afgørende for en industriel Virksomheds Placering er aftagende med Transportmidlernes Udvikling. For enhver Haandværksvirksomhed er Kundekresen det afgørende Moment, men dette Hensyn viger i samme Grad som Virksomheden vokser, eller rettere: Virksomhedens Vækst er et Vidnesbyrd om, at den lokale Kundekreds og den deraf bestemte Beliggenhed ikke længere er afgørende. Afsætningsmarkedets Betydning som beliggenhedsbestemmende Moment er derfor for den egentlige Industri næsten altid ringere end andre Faktorer. Her skal nævnes Ølbrygningen, hvis enkelte Virksomheders Afsætningsomraade tidligere var ret stærkt begrænset, men hvis Produkter nu for nogle af Sorternes Vedkommende forsendes over hele Landet. Man kan dog nævne nogle Fag, hvis Bedrifter oprindelig er startet med hver sit lille Afsætningsomraade for Øje, hvor Smaa-virksomhederne stadig opretholdes i stort Tal, saaledes i Sukkervare- og Tobaksindustriene. Men det kan ikke siges, at Hensynet til Afsætningen er noget særlig afgørende for disse Industrier, idet hverken Transporten eller Produkternes Tilpasning efter forskellige Kundekrese volder større Vanskeligheder, snarere er Forholdet det, at Stordriften kun har faa Fordele i disse Industrier, hvorfor de smaa Virksomheder har kunnet hævde sig vedblivende.

Hastigt opdukkende Produktioner, som Fremstillingen af Radioartikler, har en Tendens til at etablere sig haandværksmæssigt, nemlig overalt, hvor der er en tilstrækkelig Kundekreds, førend Stordriften har faaet Tid til at organisere sig.

Paa en vis Maade er Jernstøberierne den mest typiske Industriegren blandt dem, hvis Beliggenhed er bestemt af Afsætningsmarkedet. Skønt Omkostningerne ved Transporten af Raajern og Cinders maa virke som en Begunstigelse for store Virksomheder i Havnebyerne, selv om man regner med, at den lille Virksomheds Drift er lige saa økonomisk som den stores, viser Fakta, at Støberier kan trives i saa godt som alle danske Købstæder. Fordelene ved at kunne gøre sine Bestil-

linger i et lokalt Støberi maa altsaa kunne opveje de uomtvisteligt større Produktionsomkostninger.

Til Slut skal nævnes et Eksempel paa, at de moderne Transportmidler stik imod den almindelige Tendens har forøget Afsætningsmarkedets Betydning som beliggenhedsbestemmende Moment. Dette kan iagttages i Margarineindustrien, idet der siden Krigen Aar for Aar rundt omkring i Landet er startet og opretholdt et stort Antal Smaavirksomheder beregnet paa Forsyning af et bestemt lokalt Marked i Konkurrence med de store Margarinefabrikker, der har landsomfattende Afsætning. Herredømmet over et saadant lokalt Marked opnaar den lille Fabrik ved Hjælp af moderne Trafikmidler, idet den frisk-lavede Margarine pr. Varebil bringes i Huset til Forbrugerne.

Som ovenfor omtalt maa man for en Mængde Virksomheders Vedkommende opgive at finde nogen bestemt paaviselig for Faget typisk Aarsag til Beliggenheden. I mange af disse Tilfælde har lokaløkonomiske eller personlige Forhold været bestemmende. Det gælder saaledes for en stor Del af Maskinfabrikkerne, at de er vokset sig store ud fra den Virksomhed, en dygtig Industrimand har begyndt under smaa Forhold paa det Sted, hvor han tilfældigvis fik sin Start. Man kan saaledes selv i mindre Provinsbyer se Fabrikker, der er arbejdet op til Exportforretninger, skønt de bedste Betingelser for den Art Forretning ikke er til Stede. Lignende Eksempler forekommer indenfor den elektromekaniske Industri, Blikvareindustrien m. fl. og nævnes kan ogsaa den store Traadfabrik i Middelfart. Af andre Virksomheder, hvis Beliggenhed er blevet bestemt af lignende i erhvervsmæssig Henseende tilfældige Aarsager kan nævnes Sukkerraffinaderierne og de store Bryggerier i København samt de store Margarinefabrikker, hvoraf een voksede sig stor i en lille Stationsby.

Efterhaanden som den tiltagende Koncentration og Stordrift lader de organisatoriske Forhold faa større og større Betydning indenfor Industrien, vil de Steder, hvor Administrationen kan faa flest Hjælpemidler til sin Raadighed, faa stadig forøgede Chancer for at trække Industrien til sig. Af Industrier, hvis dominerende Virksomheder af denne Aarsag har Plads i København, kan nævnes Automobil- og Cigaretindustri-erne. Dette Forhold skal behandles nærmere i det følgende under Omtalen af København som Industricentrum.

Betragter man nu alle de ovenfor omtalte Industrifag under eet og undersøger, hvorledes Industrien som Helhed faktisk er fordelt mellem forskellige Lokalteter, indenfor hvilke de erhvervsmæssige Forhold er ensartede, kommer man til følgende Resultat, idet det beskæftigede Antal Arbejdere er benyttet som Grundlag.

	Antal Arbejdere	pCt.
I København.....	45 100	46
Byer med Havn.....	34 900	35
Byer uden Havn.....	8 100	8
Paa Landet.....	11 200	11
Ialt...	99 300	100

Undersøgelserne gælder hovedsagelig 1924, da de for de følgende Aar typiske Forhold antagelig er forbigaaende, og den omfatter den egentlige vareproducerende Industri — Fabrikfagene. Den omfatter saaledes ikke Bygningsindustrien, Reparationsvirksomhed o. a. Haandværk. Mejerierne er heller ikke medtaget. København omfatter Storkøbenhavn og ved Byer forstaas Købstæder og større Stationsbyer. Bygrænsen er ikke fulgt nøjagtigt, hvor Beliggenheden har kunnet konstateres; saaledes er en Fabrik lige udenfor By-Kommunens Grænse eventuelt optalt som beliggende i en By.

Som det vil fremgaa af det foregaaende findes de 11 000 paa Landet beskæftigede Industriarbejdere ved Teglværker, Kalkværker, Cementfabriker og Savværker samt i Papirfabrikker og for en mindre Dels Vedkommende i nogle Jærnvarefabrikker, Bryggerier, Møller m. m.

Ikke-Havnebyernes Industri bestaar af Jærnstøberier og Maskinfabrikker, Træindustri, Uld- og Trikotageindustri og forskellige Fag indenfor Næringsmiddelindustrien som Sukkerfabrikker, Slagterier, Margarinefabrikker og Ølbryggerier.

I Havnebyerne, som jo omfatter de fleste og største af Danmarks Provinsbyer, forekommer alle Industrigræne, men følgende har deres Tyngdepunkt der og omfatter den væsentligste Del af disse Byers Industriforetagender: Svineslagterier, Sukkerfabrikker, Mælkekondenseringsfabrikker, Spritfabrikker, Margarinefabrikker, Tekstilfabrikker, Garverier, Jærnstøberier, Oliefabrikker, Svovlsyrefabrikker m. fl.

Vi kommer nu til Københavns Betydning som Sæde for industrielle Virksomheder. Her i Landet har vi ikke Industricentre i almindelig Forstand, d. v. s. Distrikter, som er helt præget af Industrivirksomhed, alene af den Grund at vi ikke

kan præstere de Dimensioner, der kræves for at retfærdiggøre en saadan Benævnelse. Desuden mangler vi raastofproducerende Centrer og gammel industriel lokal Tradition, som vel nærmest er Forudsætningerne for en saadan Dannelse. Det eneste man kan nævne i denne Forbindelse, er Trikotageindustriens oprindelige Hjemsted i Jylland, men Hammerum Herreds Berømmelse som Sæde for Uldstrikningen hører nu næsten helt Historien til.

I god Overensstemmelse med den foregaaende Undersøgelses Konstatering af den aandelige og fysiske Arbejdsindsats som den vigtigste Faktor i den største Del af den danske Industri kommer man til det Resultat, at den By, der i hele Industriens Udviklingsperiode har haft det uden Sammenligning største Menneskemateriale, nemlig København, bliver det eneste, der kan kaldes et Centrum for dansk Industri. Som det fremgaar af Oversigten har Udviklingen hidindtil ført med sig, at 46 pCt. af Industribefolkningen har Beskæftigelse i København. Her skal lige nævnes de Industrier, der har deres Tyngdepunkt i København; man vil saa af det foregaaende kunne konstatere, at det for en stor Del er de Industrier, for hvilke Arbejdskraften har Indflydelse paa Beliggenheden. Mindst 75 pCt. har København af Sukkerraffinaderier, Kaffesurrogatfabrikker, Konservesfabrikker, Herrekonfektions-, Hatte-, Handske-, Skotøjs-, Porcellæns-, Metalvare-, Blikvare-, Piano-, Tændstik-, Gummi- og Automobilfabrikker. Af andre Industrier med København som Tyngdepunkt kan nævnes Chokolade- og Sukkerwarefabrikker, Ølbryggerier, Mineralvandsfabrikker, Sølv- og Elektropletvare-, Cykle-, Jærnvare- og elektromekaniske Fabrikker, Jærnskibsværfter og Sæbefabrikker.

Ved en Beregning af det samlede Antal industrielle Arbejderes Andel af den samlede Befolkning faar man for København en betydelig højere Industriprocent end for Provinsbyerne, endsig Landdistrikterne, og udelader man de Fabrikker, der i Følge det foran omtalte kun kan findes i og ved Provinsbyerne, bliver Forskellen endnu langt større. Industriens stærke Vækst i Hovedstaden er et Fænomen af stor Interesse. I det følgende foretages en Undersøgelse ud fra Synspunktet, om denne Vækst kan tænkes at blive fortsat.

Det er nemt at konstatere, at København øver en stærk Tiltrækning overfor industriel Virksomhed. Vanskeligere er det at faa helt udtømmende Rede paa Aarsagerne og derved danne sig en begrundet Mening om den fremtidige Udvikling. I denne Henseende skulde de seneste Aars Nyanlæg kunne give et

gavnligt Fingerpeg. Perioden efter Krigen er selvfølgelig daarlignst muligt egnet til at give Stof til en saadan Undersøgelse, da den i mange Henseender har været en Afviklingsperiode og derfor frembyder mange flere Eksempler paa Nedlæggelser og Indskrænkninger end paa Nyanlæg, men der forekommer dog en hel Del Tilfælde indenfor de Industrier, der producerer i Overensstemmelse med Tidens nyeste Krav.

Først skal nævnes Automobilsamlefabrikkerne. Den Art Fabrikkers Beliggenhed bestemmes udelukkende af Hensynet til den bedste Stapelplads og vil derfor her i Landet naturligt være henvist til København. Af samme Karakter er den private Flyvemaskinfabrik, som ogsaa er lagt i København. I det hele taget vil industrielle Anlæg saavel som anden Virksomhed, udenlandske Firmaer driver her i Landet, naturligt faa i hvert Fald det forretningsmæssige Centrum i København, og naar Formaalet er Stapelvirksomhed for større Omraader, vil Fabrikationsvirksomheden ogsaa blive beliggende der. Derimod er Fabrikens Beliggenhed antagelig ikke saa afgørende, naar det gælder Forsyningen af det danske Marked. (Fra de seneste Aar kan dog nævnes Anlæg af en Sæbefabrik, ganske vist ikke i København, men i den nærmeste Omegn). I den sidstnævnte Art Virksomhed — Forsyning af det indenlandske Marked — arbejder udenlandske Firmaer omtrent under samme Forhold som danske, hvis Ledelse er koncentret, og for saadanne viser Erfaringen, at Organisationens Centralisation i Hovedstaden ikke behøver at være ensbetydende med, at Fabriksanlæggene foretrækkes anbragt der. Der foreligger Eksempler paa det modsatte i Sprit- og Svovlsyreindustrierne. Antagelig vil dog Tilfældene, hvor Hovedvægten lægges paa de Fabrikker, der er beliggende i samme By som Administrationen, være langt i Overtal.

De senere Aars Storforsbrug af Radioartikler og Trikotage har fremkaldt en Del ny Virksomheder i disse Fag. Naar de største af disse ligger i København, maa det sikkert tilskrives, at Hovedstaden som førende i Modeforbruget og som Sæde for en Storbefolkning altid maa faa et stærkt Forspring i Fabrikationen af den Slags Artikler. Af principiell Interesse for det her behandlede Problem er ogsaa en Udtalelse i A/S De forenede Papirfabrikkers sidste Aarsberetning, som gaar ud paa, at man som Resultat af Søgen efter en Byggegrund til et nyt Fabriksanlæg, hvortil stilledes to Fordringer, nemlig rigelig Vandtilførsel og Jærnbanespor, har valgt en Grund i København. Tidligere er omtalt Anlægget af en Mængde smaa Mar-

garinefabrikker allevegne i Landet. En Del af disse er anlagt i København, men i denne By er tillige anlagt en Fabrik i større Stil.

Foruden Hovedstaden kan man ikke undgaa at nævne et andet Omraade, hvor der ogsaa er anlagt store ny Virksomheder i de senere Aar, nemlig Sønderjylland. Her gør det specielle Forhold sig imidlertid gældende, at den almindelige økonomiske Reorganisation er Baggrunden for, hvad der foretages i denne Landsdel.

Hvis man vil driste sig til at drage nogen Slutning med Hensyn til den danske Industris lokale Placering i Fremtiden af de Nyanlæg, der er foretaget indenfor Industrien i de senere Aar, maa det blive, at Københavns Chancer som Industricentrum snarest maa faa Tendens til at vokse. Som omtalt ovenfor vil dette have Tilbøjelighed til at ske, naar udenlandske Firmaer anlægger Fabrikker, som Regel ogsaa i Tilfælde af Sammenlutninger indenfor Industrien og, endelig hvad der er vigtigst, ved Anlæg indenfor ny Industrier. Det maa nemlig antages, at Industrien som hidtil faar sine Udviklingsmuligheder ved at optage ny Felter af Luksusforsyning, og Virksomheder med den Art Produktion vil efter de gjorte Erfaringer at dømme have størst Chance for at blive startet og trives i Hovedstaden.

I det foregaaende er de beliggenhedsbestemmende Momenter kun omtalt i store Træk. Der kunde desuden nævnes en Mangfoldighed af andre mere eller mindre vigtige Hensyn, som gør sin Indflydelse gældende, og som kan bidrage til Forstaaelse af de enkelte Tilfælde. Storbyen virker i sig selv tillokkende paa Arbejdsledere som paa Arbejdere, og en Bevægelse i modsat Retning er antagelig umulig at organisere, selv om den økonomiske Forsvarlighed var til Stede. Hensyn til Beskatningens Højde gør sig ogsaa gældende. Af meget væsentlig Betydning er Hensynet til Byggegrundens Pris. Dette Problem, som er af særlig Betydning i København, løses der ved at lægge Fabrikken paa de billige Grunde i Forstaden eller i Nabokommunerne. Som omtalt i det foregaaende er den derved foraarsagede Adskillelse af Salgsadministration og Fabrik meget almindelig.

Som alle økonomiske Regler er de her udviklede udsat for at krydses af den uberegnelige Faktor, som Individet er. Man vil derfor altid være udsat for, at en enkelt Virksomhed, man har sin Opmærksomhed henvendt paa, ikke kan indføjes i de almindelige Rammer.